

ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНОК: ВІЗУАЛЬНІ ОБРАЗИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 РОКУ

Марія Петрушкевич

(Україна)

У статті аналізуються складові ідентичності українських жінок під час російсько-української війни 2022 р. Використані візуальні образи із соціальної мережі Фейсбук. Увага звертається на кілька тем: релігійні/християнські сюжети, народні мотиви, містичні образи, географічна персоніфікація та материнство. Використовуються методологічні підходи Мішеля Фуко та Умберто Еко.

Ключові слова: ідентичність, візуальний образ, жінка, Україна, війна.

THE IDENTITY OF UKRAINIAN WOMEN: VISUAL IMAGES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF THE YEAR 2022

Marija Petruškevič

The article analyzes the identity components of Ukrainian women during the Russian-Ukrainian war of 2022. Visual images from the Facebook social network are used. Attention is drawn to several themes: religious/Christian subjects, folk motifs, mystical images, geographical personification and motherhood. The methodological approaches of Michel Foucault and Umberto Eco are used.

Keywords: identity, visual image, woman, Ukraine, war.

Українська культура має тривалу та багату традицію осмислення ролі й місця жінки в соціокультурному житті держави. У кризовий час війни, постійної небезпеки, екзистенційних ситуацій та виборів колективна свідомість має запит на опору та підтримку, впевненість. Однією із нагальних потреб стає національна ідентичність як основа для боротьби проти окупантів. Це важливий елемент для осмислення та збереження пам'яті про події та емоції війни; для стійкого зв'язку із реальністю у цей нелегкий час випробувань.

Візуальні жіночі образи витворюються художниками та фотографами переважно на основі національної художньої традиції, українського світогляду та міфології, релігійних вірувань, особливостей сучасної культури, переосмислення української та світової історії.

Для аналізу були обрані мистецькі твори (живопис, графіка, колаж, плакат, фотографія), що знаходяться у відкритому доступі, переважно у соціальній мережі Фейсбук. До таких візуальних зображень має доступ велика кількість людей як в Україні, так і за кордоном, і, відповідно, ці

зображення реально впливають на образ України та українки під час російсько-української війни.

Використовуючи методологічні підходи французького філософа Мішеля Фуко та італійського філософа Умберто Еко, спробуємо проаналізувати складові ідентичності українських жінок під час війни на основі наявних візуальних образів. Увага звертається на кілька тем: релігійні/християнські сюжети, народні мотиви, містичні образи, географічна персоніфікація, а також образ матері.

Український соціолог Данило Судин, аналізуючи як візуальні образи і матеріальні та нематеріальні символи передають цінності, зазначає: “Коли ми говоримо про візуальні зображення, існує багато різних способів, методів як їх аналізувати та інтерпретувати. На відміну від писаного тексту, з візуальним ми маємо ту проблему, що начебто ми ж все бачимо, наш погляд бачить об’єкти зображені, отже нам не потрібно якось їх додатково інтерпретувати. Насправді це не так, візуальне завжди має за собою певний пласт значень які начебто не присутні на фото, на картині” (Судин 2022).

Релігійні/християнські сюжети зустрічаються у візуальних зображеннях самотійно, а також як елементи, знаки цілісного і, за своєю суттю, світського образу. Найперше тут потрібно звернутися до фото зробленого угорським журналістом Андрашем Фьольдешем в київському метро в перший місяць активної фази російсько-української війни (див. Додаток 1). На зображенні киянка Тетяна Блізняк годує двомісячну дитину грудьми. Це фото було перероблене художницею із Дніпра Мариною Соломенниковою на картину, де авторка за спиною жінки зобразила гілки Київського метрополітену та золотий німб над її головою (див. Додаток 1.1).

Д. Судин, аналізуючи це зображення зазначає, що німб над головою матері відразу дає глядачу рамку, фрейм, у межах якої слід розуміти це зображення-повідомлення: жінка як Богородиця на руках з немовлям Ісусом Христом. Саме тому картина отримала народну назву “Київська Мадонна”. Художниця Марина Соломенникова зазначає: “ця жінка з дитиною була символом усіх українських матерів, які мусять ховатися від російської зброї в бомбосховищах” (Мадонна з київського метро 2022). Тут важливим є контекст: дії відбуваються в Україні під час атаки росіянами українських міст ракетами. Д. Судин розмірковує, чому обирається образ Мадонни і приходять до висновку, що тут йдеться найперше про жертвність як цінність, а також цінність людського життя, де Марія є символом самовідданої материнської любові, а також відсилає до біблійної історії про царя Ірода, який наказав вбити всіх немовлят, народжених на Різдво. “Це символ жертви, яка жодним чином не заслужила на покарання чи переслідування, символ матері, яка оберігає цю дитину”, – зазначає автор (Судин 2022).

Також сам німб, очевидно, не належить матері від самого початку. Він з’являється лише в метро під час переховувань від бомбардувань і такий німб не приналежний лише до цієї жінки, він – елемент образу усіх

українських матерів, що переховуються з дітьми від російської небезпеки в укриттях. Німб сакралізує життя у цей екзистенційно небезпечний момент, він показує силу священної боротьби українського народу.

Це зображення має й своє продовження. Образ виявився таким зрозумілим та добре зчитуваним, що “Київська Мадонна” стала іконою в храмі італійського Неаполя у капличці при школі сестер-францисканок (Мадонна з київського метро 2022).

На сьогодні маємо ще одну подібну історію про сакралізацію материнства та возведення образу матері до рівня національної ідентичності. Киянка Ольга прикрила своїм тілом немовля під час ракетного обстрілу російськими військами і отримала численні травми та порізи від скла (Беляєва 2022). Її фото, зроблене UNICEF, облетіли соціальні мережі, а люди нарекли її українською Мадонною (див. Додаток 1.2). Українська журналістка Поліна Кравченко оприлюднила художню інтерпретацію цієї фотографії під назвою “Українська Мадонна” (див. Додаток 1.3). На картині невідомого авторства матір годує дитину грудьми, над її головою зображений німб. Ще одна інтерпретація цього ж зображення належить викладачці графічного дизайну Viktoriia Morigweather (див. Додаток 1.4), проте за смисловим наповненням та символами повторює вже існуючу.

Ще одне зображення, згадане Д. Судиним, відсилає до християнської іконографії: це комп’ютерна графіка українського художника, графіка та ілюстратора Максима Паленка “Маріупольська Покрова” (див. Додаток 1.5). Вона зроблена в традиції сюжету ікон Покрови Пресвятої Богородиці, які були поширені в Україні в XVII–XVIII століттях. Ці ікони отримали назву козацьких Покров, тут центральний сюжет – це Богоматір, яка омофором, покрывом ховає свій народ від небезпеки. Такі ікони викликали відчуття ідентичності, хто є тим народом, який оберігає Богородиця від небезпек. Д. Судин ставить питання: чому ми бачимо таку тяглість образу, чому ця тяглість є такою важливою для нас? Найперше тому, що це відсилка до історії, до нашої давньої спільної ідентичності, яка виходить за межі релігійності. Ціннісний аспект такого зображення: справедлива оборонна війна українського народу, символ солідарності і жертвності (Судин 2022).

Прикметним візуальним зображенням, що допомагає осмислити російсько-українську війну за межами України, є “Свята Джавеліна” – зображення Божої Матері з джавеліном (див. Додаток 1.6). Автор концептуального мему “Saint Javelin” та однойменної фандрейзингової платформи канадський журналіст українсько-польського походження Крістіан Борис. Дизайн “Святої Джавеліни” не був оригінальним творінням канадця. Львівський графічний дизайнер Євген Шалашов адаптував картину американського художника Кріса Шоу “Мадонна Калашникова”. На його картині Марія тримає в руках АК-47. Вона присвячена Арабській весні, яка сколихнула Близький Схід на початку 2010-х років (Шкіль 2022).

У березні 2022 р. Крістіан Борис завдяки ілюстрації “Святої Джавеліни” зібрав мільйон доларів на підтримку України. Він створив однойменну

платформу, де можна придбати одяг, стікери, прапори й інші речі з принтами на тему війни в Україні, зокрема мемом “Свята Джавеліна”. Кошти передавали на потреби благодійного фонду, що допомагає жертвам насильства в Україні (Автор мему Saint Javelin 2022). У травні в Києві створили мурал зі “Святою Джавеліною” Крістіана Бориса. Пізніше через протести представників української Ради Церков на ньому замалювали німб.

Тут Богородиця представлена в православній стилістиці іконописання, проте замість маленького Ісуса вона тримає в руках протитанкову зброю. Одяг Богородиці зелений, що робить алюзію на військову форму солдат Збройних сил України, а саму Богородицю робить причетною до активного супротиву ворогу. Це зображення швидше відчувається викличним, бунтівним, навіть, певною мірою, саркастичним, але не сакральним. Загалом, несерйозне, гумористичне сприйняття страхів та небезпек війни є давно використовуваним способом не лише психологічної розрядки але і консолідації в українській ментальності. Можна згадати хоча б козацький гумор періоду Запорізької Січі.

Українська художниця Наталія Багацька у серії “Життя в аватарі”, осмислюючи події війни, написала роботу “Мадонна нового часу” (див. Додаток 1.7). Це своєрідна рефлексія у якій авторка вписує всім знайоме та впізнаване зображення Мони Лізи, картини італійського художника епохи Відродження Леонардо да Вінчі, у військову форму. В руках жінка тримає джавелін, а над головою має золотий німб. Чим особлива ця візуалізація, які смисли та символи у ній закодовані? Так само, як і у випадку із зображенням Святої Джавеліни, глядачі, на перший погляд, бачать несумісні речі: класичне, визнане у всьому світі зображення ідеальної жіночності, загадковості, таємничості, а з іншого боку мілітарна тематика, зброя, яка апріорі є джерелом смерті. В цьому образі для його інтерпретації важливу роль відіграє контекст – підступна, антигуманна війна в Україні. Тут зображення виходить за межі української трагедії і стає світовою трагедією. Кожен європейець чи американець на цьому місці може уявити себе, і це викликає тривогу. У картині українська ідентичність та дух супротиву тепер підкріплюються історією не лише України, а й цілої Європи. І це відчуття не дає опустити руки чи зневіритися. Авторський образ знову ж стає джерелом сили для українських жінок та чоловіків.

Катерина Білетіна – українська художниця та портретистка з Одеси. Вона авторка живописного проекту “Український портрет”, історичних портретів-реконструкцій “Молода Леся Українка”, “Молодий Іван Франко”, “Портрет Романа Шухевича”. З початком війни у картині “Оплакування” також звертається до християнських мотивів (див. Додаток 1.8). Цікаве це зображення найперше тим, що образ був задуманий авторкою ще до повномасштабної війни, а зараз, у новому контексті, він набув нового прочитання. Це цікавий приклад для того, щоб показати як індивідуальні,

приватні значення перетворюються на символи приналежності цілого народу.

У соціальній мережі Фейсбук Катерина Білетіна пише: “В мене є дочка. Її звати Варя. З початку війни в Україні я постійно, наполегливо і навіть маніакально малюю портрети своєї дочки. ... Можливо, вона єдина реальна частина того життя, мого неперевершеного особистого та соціального життя, яке тепер скінчилося. Через вторгнення Росії в Україну” (Катерина Білетіна 2022).

Сама авторка розкриває основні символічні смисли картини: “У Варі є улюблена іграшка – зворушлива Овечка, з якою ми здолали складну, тривожну й повну невідомості подорож з України в Європу. Ідея картини «Оплакування» народилася давно. З військовою картина ... набула нові плани. Іграшка Овечка символізує офіру – невинне ягня, страшна ціна, яку сплачує український народ, багато людських доль та життів, вкотре кинутих в боротьбі за Незалежність. Це Ягня, деталь мирного життя, з початку нашої евакуації сформувала додаткові змісти, функції та багатозначні алузії” (Катерина Білетіна 2022).

Авторка також аналізує певний дисонанс страшної ситуації символічної та фактичної жертви українського народу у несправедливій війні та легкого, навіть романтичного, способу вираження жертви на картині: “Напевно, ця картина занадто «солодка» та «красива» для того історичного моменту, в якому доводиться жити. Зараз інша риторика, інші образи. Але мені хотілося б, попри мою печаль, відобразити красу, розповісти свою дуже особисту історію за допомогою живописної практики, яка допомагає мені відчутти землю під ногами” (Катерина Білетіна 2022). Привабливість цього образу пов’язана також і з тим, що в картинах та фотографіях створених після початку повномасштабного вторгнення ми часто побачити не можемо. Тут конотацією є, попри все, орієнтування на майбутнє: це глядач зчитує і в кольорах, і в спокійному, замріяному виразу обличчя, і в загальній гармонії. Є тут якась відсилка і до Шевченкових образів тієї майбутньої вільної України, про яку мріяв поет.

З початком війни на поверхню піднявся пласт міфологічних уявлень українців, той елемент світогляду, який раціональною частиною психіки виштовхувався у несвідоме. Тому почали олюднюватися, суб’єктивуватися елементи неживої природи: українська земля, ліс, поле а також міста і села. *Географічна персоніфікація* стала потужною візуальною складовою в основі якої були покладені жіночі образи.

Художниця з Миколаєва Вікторія Наумова присвятила серію робіт містам, що потерпають від збройної агресії Російської Федерації. У своїх роботах Вікторія зображає міста в образах жінок, які опинилися в умовах війни (Бобков 2022). Спільною конотацією всіх образів постає незламність та впевненість у перемозі, яку відчують українці на своїй землі. Зображення об’єднані екстравертованою емоційністю та готовністю до жертви заради перемоги.

Кожна жінка-місто є унікальною, з багатьма образами художниці пов'язує реальних людей. Перше зображення було створене під впливом від фотографій та новин з Бучі (див. Додаток 2). “Коли я подивилася всі ці фото, це був просто надмірний жах. І я пригадала, що десь рік тому я малювала одну роботу, про Бучу. І от цю українку ... я вирішила трохи змінити. Мені полегшало, коли я зробила цю роботу” (Бобков 2022), – розповіла Вікторія.

Друге місто, якому Вікторія присвятила свою роботу у цьому ж стилі був Миколаїв – рідне місто художниці (див. Додаток 2.1). “Це самовпевнена дівчина, яка може чинити опір будь-кому, і водночас може і кріпким словом висловитись. І ось цей її жест (*середній палець – ред.*) – він красномовний в моєму образі міста. І я не вклала негативний сенс, це інтелегентна дівчина, але впевнена у собі, знає, що робить” (Бобков 2022), – сказала художниця.

Зі слів мисткині, створюючи образ Маріуполя, вона плакала, пропускаючи через себе весь біль та гнів (див. Додаток 2.2). “Фізично я можу намалювати тисячі міст, я не можу все це емоційно через себе пропустити, це занадто важко. Тому в останніх моїх роботах вже є доля стьобу. Навіть сарказму. Гумор хоч трошки має бути. Інакше ми збожеволіємо” (Бобков 2022), – сказала Вікторія (див. Додаток 2.3).

Для кількох міст прототипами образів були реальні люди. Для Львова це волонтерки, мама і донька з Боярки, які переїхали до Львова (див. Додаток 2.4). Відома фотографія Миколи Сеньковського “Стара гуцулка” зроблена у 1926 р. стала прототипом для образу міста Конотоп. Також у цій роботі Вікторія зобразила і себе (див. Додаток 2.5). Авторка в образі Конотопа розкриває міфологічно-містичний сюжет відьомства, до якого ми звернемося в інших зображеннях.

Особливим є образ Харкова (див. Додаток 2.6). “Харків для мене – це як уособлення жінок, які рятуються від війни, але в жодному разі не тікають від неї тільки тому, що вони бояться. Ні. Це просто такий здоровий погляд на життя. Тому образ Харкова – це дівчина, яка виїжджає вимушено, але обов'язково повернеться” (Бобков 2022).

Не обійшли увагу Вікторії Наумової і міста, що мало постраждали від ракетних обстрілів, однак скерували сили на волонтерство і прихисток тимчасово переміщених осіб. Так, Вінниця, Івано-Франківськ, Дніпро, Тернопіль та Чернівці (див. Додаток 2.7) стали потужною підтримкою для ЗСУ та постраждалих громадян (Малай 2022).

В усіх зображеннях переважають червоні, помаранчеві та коричневі відтінки як ознака важкої боротьби. Також авторка використала національні кольори України – блакитні та жовті фарби (Малай 2022). Загалом, авторка вписує всі образи в традиційну українську естетику з вишивкою, елементами традиційного одягу і це допомагає глядачу ідентифікувати ці зображення із собою, своїм місцем проживання. Хоча є і відмінні образи, наприклад, Львова.

На основі цієї серії робіт у глядача виробляється стійке враження, що тіло міста – живий організм, який оберігає свої кордони, оберігає життя у

собі. Тому не дивно, що художні образи Вікторії так відгукнулися українцям. Саме жінка, що володіє таємницею життя, якнайкраще поєднала всі переживання, емоції, усю сакральність та супротив українських міст, котрі зазнали російської агресії. Спільним контекстом цієї серії робіт є внутрішня миролюбність, навіть позірنا провінційність українських міст, але лише до моменту небезпеки, загрози своїй ідентичності, своєму існуванню. Кожна жінка-місто символізує свою особливу силу та нескореність України.

Наталія Лещенко – українська художниця, ілюстраторка та письменниця – створила патріотичну серію зображень українських міст “Жіночі обличчя війни”, також надавши перевагу жіночим образам. Перша робота була присвячена Маріуполю, далі були ілюстрації про Харків, Конотоп, Миколаїв, Чорнобаївку, Ірпінь, Херсон, Лисичанськ (див. Додаток 2.8) та інші міста. Особливістю зображень є поєднання впізнаваних національних міфологічних сюжетів та анімаційної східної стилістики й, навіть, кіберпанку. Художниця вплітає в образи жовто-сині кольори, тризуби та сучасну зброю. Такий спосіб вираження характерів міст-жінок знайшов активний відгук у глядачів, найперше у молоді та підлітків, які у зрозумілій для себе естетиці зчитують елементи національної ідентичності.

У візуальному мистецтві персоналізується також *Україна*. Тематичне, стилістичне та символічне різноманіття присутнє в зображеннях України в образі жінки. Об’єднує всі зображення надривна емоційність, виразність образів, зрозумілість символічної складової. Основний меседж – Україна страждає, Україні боляче, але, не зважаючи на це, Україна як ніколи єдина у боротьбі за свою свободу, своє життя та незалежність. Візуальні образи поєднані одним контекстом – екзистенційною ситуацією – стають маркерами національної ідентичності. Кілька прикладів.

Плакат Андрія Єрмоленка “Я тобі не «красавиця»” (див. Додаток 3). Художник двома ілюстраціями наочно показав, як за останні вісім років змінилася Україна (див. Додаток 3.1). “Це продовження плакату, який я колись зробив. Наша дівчинка вже підросла”, – написав автор. На першому плакаті зображено дівчину, якій вставили пістолет у рот, а доповнює зображення напис “треба домовлятися”. Це символізує ситуацію в Україні у 2014 році. На другому зображенні вже доросла жінка, яка подібним чином спрямовує пістолет у голову людині, що нагадує російського президента Володимира Путіна. “Я тобі не «красавиця””, – говорить підпис зображення. Слова на другому плакаті з виступу Путіна, під час якого він навів цитату з пісні гурту “Красная плесень” у контексті виконання Мінських угод (Лубенець 2022).

Художниця Марія Лонюк має низку картин, присвячених подіям російсько-української війни. Її зображення вирізняються надривною емоційністю, універсальністю. Одну із картин авторка підписала так: “Буча. Ірпінь. Гостомель. Хочеться кричати” (див. Додаток 3.2). Саме цей образ символізує Україну. Червоні стрічки, що акцентують руки та шию жінки,

яка кричить, у денотативному значенні відсилають до кольорових стрічок на українському вінку, національної традиції. У конотативному значенні – це кров, яка безупину летіється тілом України, життя, яке витікає зі смертю кожної вбитої людини. Емоційно близькою, напруженою є картина “Я Україна” Ірини Калюжної (див. Додаток 3.3), на якій основні акценти зроблені на очі та рот, складені на грудях руки, що тримають польові квіти, та розірване червоне намисто. Стиль художниці обумовлений традиціями харківської школи станкового живопису, а сам образ, хоч і є динамічним, відсилає до іконографічних зображень християнських святих.

Художниця Анна Гладковська зобразила Україну та ще чотири дружні держави – Польщу, Естонію, Латвію і Литву – як сестер у національних костюмах (див. Додаток 3.4). Тут головна ідея єдності та солідарності, сімейної підтримки перед викликом агресора. Таке позитивне та мотивуюче зображення надихає, оскільки свідчить: ми не самі, в Україні є надійні союзники.

Харківська художниця Тетяна Колісник зображає Україну в національному одязі та бронезилеті (див. Додаток 3.5). Поза у зображуваній жінки досить рішуча, вона сміливо дивиться в очі, поставивши руки в боки. В авторки є ще один подібний образ (див. Додаток 3.6), але тут вона додає німб над головою.

Особливу емоційну напругу і, відповідно, потужний вплив на глядача, мають *авторські серії*, переважно художні. Вони підкріплюють вже знайомі жіночі образи та національні символи, які в ситуації війни стали трансляторами національної ідентичності та натхненниками супротиву російському окупанту.

Київська художниця Діана Хомутіна створила серію малюнків 2D із українськими месницями (див. Додаток 4). Від початку повномасштабної війни Росії проти України мисткиня створює роботи, героїнями яких стають жінки-відьми. Кожна чаклунка має свою силу – і по-своєму боронить Україну від окупанта. Одна з героїнь має дар відроджувати життя зі смерті, інша – перетворює лютя на вогонь, який нищить ворога. Месниці мають українське вбрання і часто – давні амулети (Вся лютя 2022).

Авторка зазначає: “Мені дуже подобається ця естетика. Вона з історією, корінням. Всі ці символи, вплетені у вишивку, ритуали, вірування – це надзвичайно. Звісно що я трохи міфологізую, додаю магичності, але це краще передає стан” (Вся лютя 2022). Художниця пояснює, що її роботи – це символ єдності й стійкості українців у боротьбі з окупантом. “Коли не всі можуть піти і фізично «взаємодіяти» з ворогом, ми займаємось цим ментально, ми перемагаємо їх спершу в собі, своєю єдністю і стійкістю, духовно” (Вся лютя 2022).

Художниця Олена Папка у серії стилізованих зображень жінок в емоційному зрізі відтворює хроніку війни (див. Додаток 5). Авторка експресивні жіночі образи поєднує з квітковими візерунками, зазначає, що це вплив української традиції декоративного розпису і візерунки притаманні

нашій культурі. Вона надихається від українського одягу, килимів, посуду. З початком війни художниця продовжила використовувати квіткові орнаменти, наголосивши, що дисонансу не відчуває, навпаки, це певна протилежність, яка творить гармонію, розкриває багатогранність образів, бо квіти це не обов'язково про ніжність чи тендітність.

Найвідоміша картина з цієї серії – “Відвага” – була намальована за тиждень до війни, в передчутті боротьби та напруги. Авторка намагалася створити щось надихаюче для українців. Тут жінка-Україна з мечем у руках, у завітчаному одязі та вінку є втіленням відваги як риси жіночого образу. Художниця зазначає, що будь яку тему у творчості розкриває через постать жінки (з *приватної розмови з художницею – М.П.*). На кожній картині є елемент-знак, що відсилає глядача до конкретних пережитих подій, емоцій та ситуацій цієї війни: декоративний півень, череп з літерою Z, кінь, надписи зі словами ‘відвага’, ‘віра’, ‘сила’, ‘любов’. Назви картин також символічні: “Піксельна берегиня”, “Смерть ворогам”, “Синій птах це вибір, а не вдача”, “Відсікаючи зайве”, “Дух свободи”.

Цікава серія картин, що спирається на метод постмодерного цитування, належить ілюстраторці Марині Боровиковій. Вона створена в рамках проекту громадської організації “Харківське жіноче об'єднання «Сфера»” (див. Додаток 6). Авторка у роботах розмірковує, яка вона – українська жінка? Століттями нам нав'язували образ пасивності, жертвності, надмірної терплячості. Художниця своїми роботами намагається виправити цю несправедливість. Перед глядачами – креативний переспів класичних зображень українки. Відомі роботи українських художників Т. Шевченка “Катерина”, М. Бойчука “Українка”, М. Пимоненка “Жниця”, О. Мурашка “Дівчина у червоному капелюсі” осучаснені та по-новому стилізовані, вони мають спільний контекст: українка – не жертва, не доповнення до чоловіка, не мучениця долі, вона – борчиня за нашу спільну свободу та захисниця рідної землі. Авторка вважає, що ми маємо подолати нав'язаний нам комплекс меншовартості, адже зараз показуємо усьому світу, на що здатне українське суспільство та українська жінка (Жінки та війна 2022).

“Найбільш чесним” та найбільш емоційним художниця називає свій переспів шевченкової “Катерини”. У ньому втілилась лють за Маріуполь, Бучу, Ірпінь, і всі міста, яких торкнулася страшна рука російських окупантів (Жінки та війна 2022).

Потужним, впізнаваним способом ідентичності української жінки стало використання *народних мотивів*. Марта Пітчук, українська художниця з Івано-Франківська, у своїх роботах звертається до образу сакральної ляльки-мотанки, що в українській традиції була пов'язана із родиною та пам'яттю про предків (див. Додаток 7). Авторка зазначає: “Лялька-мотанка – давній український оберіг, який з теплою та турботою виготовляли матері для своїх дітей. На картинах показано, як нежива лялька минулих століть крокує в сьогодення та зливається в одне ціле з реальним життям” (Marta Pitchuk 2022).

Техніку на висвітлення зображення художниця запозичила з темперного іконопису. Рух мазків циклічно закручує полотно, акцентує на основних елементах. На полотнах передані вітер, непокірність як відбиток характеру зображеної жінки. Кожен образ – вольовий, гордий, заглиблений у себе (Грабовецький 2022).

“Цінністю і місією моїх картин, я вважаю, є те, що вони транслюють енергію і силу української жінки, яка надихає і спонукає глядача захоплюватися власним корінням”, – додає мисткиня (Картину “Мотанка з рибами” 2022). Такі зображення, закорінені у традицію, потрапляючи в новий контекст війни, стають потужними маркерами ідентичності не лише для жінок, але й для всіх українців.

Тему зв'язку з предками та родом підтримує Ольга Ковтун, яка працює в галузі монументального та станкового живопису, графіки, сакральної картини та іконопису. У своїй творчості художниця намагається наслідувати традиції українського барокового мистецтва, а саме барокової ікони. Вона поєднує традиції європейської культури епохи Відродження, естетику живопису нідерландців з традиціями українського бароко (Ольга Ковтун 2022).

Для нашого аналізу цікава її робота “Дерево життя” (див. Додаток 7.1). Авторка зазначає: “Я не випадково звернулась саме до теми Дерева життя чи Світового дерева. Дерево життя – поширений оберіг народного мистецтва, символічна модель космосу. Цей символ у вигляді дивовижного дерева чи пишної квіткової рослини можна побачити в орнаменті українських рушників, писанок, настінного розпису. ... Молода дівчина, на моїй роботі, з майже заплющеними очима й обережно складеними руками, застигла в моменті, її вбрання, якби розчиняється у вишитому орнаменті, пронизує її цілющою енергією, яку дає нам зв'язок з минулими поколіннями...” (Olga Kovtun 2022).

Тарас Гайда, київський художник, займається олійним живописом та цифровими колажами. Хоча основна тематика його робіт – внутрішній світ особистості, з початком війни Тарас створив кілька робіт, присвячених переосмисленню боротьби українців проти окупантів. Серед них символічним та досить цікавим є колаж “руській танк, замітайся!!!” (див. Додаток 7.2). Картина в редактованому варіанті є відсилкою до Вербної неділі. Зображена стара жінка в національному одязі з саморобним віником у руках, що змітає розкидану російську військову техніку. Над головою жінки – чи то сонце, чи німб. Прийом із німбом, що символізує жертвність, нам уже знайомий. А от у поєднанні з такою рішучістю жінки може зчитуватися і як праведний, сакральний заклик до активної боротьби. Загалом, образ життєстверджуючий, світлий, хоч і зображення жінки взяте зі старої чорно-білої фотографії.

Екзистенційний страх та реальна загроза життю викликали до активного публічного осмислення *містичні жіночі образи*, що виходять за межі лише української традиції. Елементи міфологічного та містичного часто

з'являються в візуальних образах російсько-української війни. Про деякі з них ми вже згадували: це присвячені Конотопу роботи Вікторії Наумової та Діани Хомутиної. Потреба в таких образах пов'язана, найперше, з колективним екзистенційним страхом, смертельними викликами війни, які постали перед пересічною людиною. Традиційна культура завжди пропонувала дієві міфологічні наративи та символи для подолання кризових ситуацій. У сучасній війні, для вирівнювання емоційного та психологічного стану, українці активно послуговуються не лише міфологією, а й гумором.

Серед таких містичних образів доречно назвати роботу Сергія Забеліна “Hugs of Ukraine / Обійми України” на якій жінка-Україна за традицією зустрічає гостей хлібом-сіллям, але на рушнику лежать черепи з символікою загарбників, літерами Z, X, A, а над головою жінки утворений бойовими снарядами німб (див. Додаток 8). Автор зазначає: “Я зробив цю роботу на підтримку свого вільного народу України. Я люблю наш народ, ми згуртовані як ніколи. Зараз ми боремося за наше майбутнє! За право жити і бути вільним!” (Sergey Zabelin 2022).

Також тут доречним буде приклад двох робіт Олени Федорової (див. Додаток 8.1). На одній роботі стилізоване зображення України, яка в одній руці тримає тризуб-спис, а в іншій – голову Путіна з вирізаною на лобі літерою Z. На іншій роботі, крім зображення вагітної жінки, котра тримає в руці зранене серце, з якого витікає синьо-жовта кров, є текст: “Маріуполь. Буча. 2022. Ти можеш видерти з мене серце, але ти ніколи не забереши мою душу”. Символи, використані в цих зображеннях, емоційні, зрозумілі та близькі для глядачів.

Містичні мотиви присутні в роботі українського художника з Житомира Дмитра Краба, який займається стріт-артом. Автор зображає Батьківщину-матір в синьо-жовтому одязі, витонченому головному уборі, що нагадує корону, та з мечем у руках. На грудях у жінки – тризуб (див. Додаток 8.2). Зображення підписане: “Motherland. The personification of Ukraine, which resists evil. Ukraine stands and will stand! / Батьківщина. Уособлення України, яка протистоїть злу. Україна стоїть і стоятиме!”. Поєднання державної кольорової символіки з гербом та текстом дуже нагадує геральдику, що у європейській традиції відсилає до лицарської культури епохи Середньовіччя, а в українській історії – до українських козаків та боротьби за державну незалежність України.

Досить популярними стали плакати з серії “Новий Український Пантеон”, серед яких цікавими жіночими образами є “Україна” та “Медики” (див. Додаток 8.3). Авторка серії Дарця Зіронька – художниця українського коміксу/мальовису “Характерник” за сценарієм Олексія Чорного. У серії “Новий Український Пантеон” жіночі образи відсилають до релігійно-міфологічної тематики. “Україна” постає шестируким божеством із німбом над головою – алюзія на індуїстський пантеон. Вдягнена в український національний одяг з вінком на голові, тримає в руках закривавлені шаблі, гвинтівку та немовля. Таке зображення зчитується досить чітко: українська

жінка, руйнуючи всі стереотипи, в період сакральної війни може одночасно бути не лише матір'ю та берегинею, а й захисницею своєї землі.

Плакат “Медики” зображає жінку у військовій формі з крилами та німбом над головою, в руках вона тримає меч, оповитий зміями. Має зранені руки, суворий вираз обличчя та лише схематично зображені очі без зіниць. Зображення дуже емоційне, виникає враження, що авторка спеціально приховала очі цієї жінки, бо її спопеляючий погляд глядач би не витримав. Цей образ є алюзією на християнські образи ангелів та архангелів Господніх. В іншій художниці, Наталії Резніченко, є картина “Захисниця” (див. Додаток 8.4), тут авторка також апелює до образу архангела, але захисницею стає сама Україна.

Дарця Зіронька про ці зображення говорить: “Не будемо забувати, що у нас дуже багато сміливих жінок, котрі воюють, захищають, оберігають, піклуються та підтримують. Дякую вам, жінки. Переможемо” (Dartsya Zironka 2022).

Є низка образів зі своєю специфічною естетикою та символікою, які швидше пов'язані не з жінкою, а з жіночим началом, що є джерелом як життя, так і смерті. Тут доречно згадати роботу Андрія Єрмоленка “Welcome to Chornobayivka” (див. Додаток 8.5). Це стилізація зображення смерті у вигляді жіночого черепа з очіпком, намистом та двома шаблями. Також графічні роботи Катерини Кошелевої (див. Додаток 8.6) та Олександра Ком'яхова (див. Додаток 8.7) інтерпретують жіноче у контексті священної помсти та смерті. Один із спільних знаків, який використовується для творення образів, – серп. Його денотативне значення маркує українську землеробську традицію, засіяне поле, жнива, а конотативне – знаряддя смерті та помсти. У ширшому міфологічному контексті серп відсилає до індіустьських богинь Шакті та Калі.

Оригінальне осмислення казкового образу Кози-дерези, знайомого з дитинства, тому відразу зчитуваного, зробила Анастасія Літепла у роботі “Тупу-тупу ногами, сколю тебе рогами” (див. Додаток 8.8). Коза-дереза в українському традиційному одязі сидить зажурена на купі черепів, у яких на лобі викарбувана літера Z. Роги у кози закривавлені. Сила запропонованого художницею образу пов'язана, найперше, з усвідомленням, що навіть казкові персонажі стають на захист своєї землі.

Але найпопулярнішим образом цієї тематики є відьма. У липні 2022 року побачив світ календар “Так, як відьма скаже” (див. Додаток 9). Ініціаторка проекту – відома волонтерка Дана Ярова. Основною метою став збір коштів на потреби Збройних сил України. Календар створений на основі вірша української поетеси Людмили Горової “Буде тобі, враже...”. Задум календаря а також стилістика та символіка – “українська містика, магія землі та її відьом-захисниць. Проклинають ворогів сильні, сміливі та красиві українки. 12 відьом нагадують: на цій землі загарбникам не раді” (“Так, як Відьма скаже!”: календарі 2022). Хоча багато створених образів у календарі є об'єктивними та сексуалізованими. Поширеність створених образів

підсилилась пісню рівненської групи “Енджі Крейда” на слова поезії Людмили Горової. Ця поезія також осмислена Тетяною Колісник у роботі “Буде тобі, враже” (див. Додаток 9.1).

Створені містичні образи вплетені у природні стихії вогню, води, землі, повітря. Цим жінкам підкоряється ліс та засіяне поле. В українській культурі елементом жіночої сили була близькість до природи, можливість з нею домовлятися, навіть керувати. В народній картині світу жінка мала таємні зв’язки з усім живим, а найперше – із землею, що відсилає до хтонічної міфології. Тому на календарі в жіночих образах присутні знаки смерті, зокрема черепа з літерою Z на лобі.

Значний пласт жіночих образів пов’язаний з однією з базових соціальних ролей жінки в традиційній культурі – *материнством*. Образ матері став потужним емоційним та символічним маркером після початку повномасштабної війни, а також джерелом сили до спротиву російському агресору. Найчастіше жінка зображується вагітною або з немовлям чи малою дитиною. Материнство є також потужною відсилкою до образу України-матері, у багатьох роботах ці два образи зливаються.

Низка образів матерів кодується через традиційні складові. Наприклад, ілюстрація “Україна-Мати” івано-франківського художника Віктора Бабака (див. Додаток 10). Тут жінка захищає руками немовля від ворожих літаків та ракет. А в образі, створеному Іриною Білокур (див. Додаток 10.1), матір захищає обгорнуту в український прапор дитину від вогню. Символічні елементи є у зображенні, створеному Маргаритою Піменовою (див. Додаток 10.2), де українка оберігає немовля від небезпеки золотими крилами.

Черкаська художниця Ольга Курська в образі вагітної жінки, яка закриває руками ненароджену дитину від російських ракет, зобразила Маріуполь (див. Додаток 10.3). А вже згадувана Ірина Калюжна (див. Додаток 10.4) на одній із картин показує жінок та дівчаток під захистом жовтого покривала – алюзія на християнський мотив Покрови Божої Матері. Цю ж тему пропонує Дана Вітковська (див. Додаток 10.5), зображуючи “Оранту”, стилізовану мозаїку XI ст. з Софійського собору Києва, у вигляді української військової, яка захищає жінку з немовлям на руках. Авторка зазначає: “Дякую усім, хто ціною свого життя боронить Україну, її теперішнє і майбутнє. Нехай у цей важкий час Оранта візьме нас усіх під свій покров” (Danavtkovskaart 2022).

Усі описані образи об’єднуються в одній смисловій площині: матір – це берегиня, яка захищає і свою дитину, й Україну. Вона жертвова, віддана, смілива і небезпечна для кривдників. Вона – джерело натхнення для опору ворогам.

Є низка сюжетів із центральним образом матері, у яких осмислюються реальні події російсько-української війни. Ілюстраторка та художниця Тетяна Копитова зобразила епізод ракетного удару по центру Вінниці, під час якого було вбито троє дітей (див. Додаток 10.6). Основа сюжету – мама, яка везе у візочку дитину, над ними нависли російські ракети, тло

ілюстрації – блакитно-жовте. Авторка говорить: “Раніше я була ілюстраторкою дитячих книжок і малювала природу, тварин і дітей. Я любила сонячні кольори і веселі сюжети. Тепер я частіше теж малюю дітей. Але інакше. І мої референси крилаті ракети. Які цих дітей вбивають” (Історії із соцмереж 2022).

Художниця Олена Папка (див. Додаток 10.7), роботи якої ми вже аналізували, зазначає: “Одна з перших картин воєнного періоду – про жінку, яка прикрила свою дитину від уламків; у неї посічене лице, на голові бинти, а сама вона в рожевому вбранні з квітковим орнаментом. У цей момент я зрозуміла, що візерунок – це як символ красивого, безтурботного життя, яке в нас було до приходу російського міра” (з приватної розмови з художницею – М.П.). Тут йдеться про киянку Ольгу, образ якої осмислюється кількома фотографіями та художниками.

Художник Олександр Грехов пропонує іншу інтерпретацію образу матері (див. Додаток 10.8) – у вигляді шестирукої жінки (такий символізм також є в роботі Дарці Зіроньки), яка, тримаючи на руках маленьку дитину, ще займається волонтерством, благодійністю, підтримує добробут сім’ї, а при потребі – бере в руки зброю. Автор розмірковує про героїзм українських матерів: “Сьогодні ... чиясь мама вперше вийшла на зв’язок з окупованого міста. Чиясь мама – воює на фронті. Чиясь – чекає сина чи доньку з війни. Чиясь плете маскувальні сітки. Волонтерить. Працює і дбає про всю родину” (Україна-мати з немовлям 2022).

Материнські образи зі зброєю в руках є не поодинокими й поза українським мистецьким полем. Проте вони мають інші символічні акценти й лише найзагальнішими денотаціями а також контекстом встановлюють зв’язок з українською ідентичністю. Наприклад, поширене зображення у соціальних мережах, створене американським графічним художником Dixon Leavitt (див. Додаток 10.9), у якому відсилка до української символіки обмежується синьо-жовтою кольоровою гамою. Одночасно автор зазначає: “Я надаю цю роботу всім бажаючим для підтримки України. Я дуже засмучений війною в Україні. Я також відчув глибоке натхнення від того, що український народ віддає все, щоб захистити свої родини та свою демократію.” (Dixon Leavitt 2022).

У важкий та визначальний історичний період відстоювання своєї незалежності українські митці вибудовують потужний фронт збереження та осмислення національної ідентичності. Важливу роль тут відіграють жіночі образи. Проаналізувавши візуальні зображення жінок можна побачити, що найпоширенішими сюжетами є релігійні, міфологічно-містичні, народні, осмислення материнства та географічної персоніфікації.

За межами аналізу залишилася ще ціла низка дуже важливих, потужних символічних образів українських жінок, що надають впевненості та витворюють сучасну українську ідентичність. Це реалістичні та символічні образи, іронічні образи, військова тематика, сексистські образи а також тема сексуального насильства.

Автор мему Saint Javelin створив новий продукт про HIMARS. (2022). The Village. Електронний ресурс: <https://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-news/327979-avtor-memu-saint-javelin-stvoriv-noviy-produkt-pro-himars> [Дата останнього доступу 13.05.2022].

Беляєва, М. (2022). *Українська Мадонна: як киянка врятувала маля, прикривши його собою.* Вікна. Електронний ресурс: <https://vikna.tv/istorii/ukrayinska-madonna-yak-kyuanka-vryatuvala-malya-trykryvshy-jogo-soboyu/> [Дата останнього доступу 13.05.2022].

Бобков, Д., Савицька, М. (2022). *“Малюю свої почуття”:* художниця з Миколаєва створила серію робіт про міста, що потерпають від війни. Суспільне новини. Електронний ресурс: <https://suspilne.media/232561-maluu-svoi-pocutta-hudoznica-z-mikolaeva-stvorila-seriu-robit-pro-mista-so-poterpaut-vid-vijni/> [Дата останнього доступу 18.04.2022].

“Вся лють на ворога виллалась в роботи”: київська художниця створює картини з прадавніми “месницями”. (2022). Gazeta.ua. Електронний ресурс: https://gazeta.ua/articles/culture/_vsya-lyut-na-voroga-vililas-v-roboti-kiyivska-hudozhnicya-stvoryuye-kartini-z-pradavnimi-mesnicyami/1083189 [Дата останнього доступу 5.05.2022].

Грабовецький, М. (2022). *Обличчя прописую повністю, а потім його закриваю – аби мотанка мала душу, – франківська художниця Марта Пітчук про свої унікальні роботи.* Versii. Електронний ресурс: <https://versii.if.ua/novunu/oblichchya-propisuyu-povnistyu-a-potim-yogo-zakrivayu-abi-motanka-mala-dushu-frankivska-hudozhnitsya-marta-pitchuk-pro-svoy-i-unikalni-roboti/> [Дата останнього доступу 9.05.2022].

“Жінки та війна”: Еволюція національного коду в мистецтві (2022). Sphere, Women Association. Електронний ресурс: <https://www.facebook.com/spherewa/> [Дата останнього доступу 13.06.2022].

Історії із соцмереж. Тепер я частіше малюю дітей. І мої референси – ракети, які їх вбивають (2022). КП в Україні. Електронний ресурс: <https://kpr.ua/ua/life/a652840-istoriji-iz-sotsmerezh-teper-ja-chastishe-maljuju-ditej-i-moji-referensi-raketi-jaki-jikh-vbivajut> [Дата останнього доступу 25.06.2022].

Картину “Мотанка з рибами” із серії франківчанки Марти Пітчук продали з аукціону (2022). Gazeta.ua. Електронний ресурс: <https://gazeta.ua/articles/culture/kartinu-motanka-z-ribami-iz-seriyi-frankivchanki-marti-pitchuk-prodali-z-aukcionu/1090367> [Дата останнього доступу 17.06.2022].

Катерина Білетина (Катерина Білетіна). (2022). Електронний ресурс: <https://www.facebook.com/biletinak/> [Дата останнього доступу 28.04.2022].

Лубенець, Г. (2022) *Я тобі не “красуня”:* скандальні слова Путіна про Україну отримали яскраву відповідь. Електронний ресурс: <https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2022-02-11/5696055-ya-tobi-ne-krasunya-skandalni-slova-putina-pro-ukrainu-otrimali-yaskravu-vidpovid> [Дата останнього доступу 22.06.2022].

Мадонна з кївського метро. Історія фото жінки з немовлям (2022). BBC News Україна. Електронний ресурс: https://www.bbc.com/ukrainian/news-61166773?fbclid=IwAR35SRk6gluNOdMp7WeAVSd0bjJlv_USDpZGIRyl3w0HKLoplZT0dWsXfrA [Дата останнього доступу 19.06.2022].

Малай, К. (2022). *Українська художниця намалювала Бучу, Херсон, Маріуполь та інші міста у вигляді жінок*. Obozrevatel. Електронний ресурс: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/lite/ukrainska-hudozhnitsya-namalyuva-la-buchu-herson-mariupol-ta-inshi-mista-u-viglyadi-zhinok-vrazhayuchi-foto.htm> [Дата останнього доступу 18.05.2022].

Ольга Ковтун (2022). Iconart. Електронний ресурс: <https://iconart-gallery.com/uk/artists/olga-kovtun/> [Дата останнього доступу 21.06.2022].

Судин, Д. (2022). *Читаємо зображення війни*. Правила гри. Електронний ресурс: https://www.youtube.com/watch?v=-gWRNsg_sJQ [Дата останнього доступу 13.07.2022].

“Так, як Відьма скаже!”: календарі з українськими волонтерками для допомоги ЗСУ. (2022). Електронний ресурс: <https://bykvu.com/ua/bukvy/tak-ia-vidma-skazhe-kalendari-z-ukrainskymu-volonterkamy-dlia-dopomohy-zsu/> [Дата останнього доступу 21.07.2022].

Україна-мати з немовлям і берегиня з джавеліном: якими ілюстраціями у мережі українці вітають із Днем матері. (2022). Gazeta.ua. Електронний ресурс: https://gazeta.ua/articles/culture/_ukrayinamati-z-nemovlyam-i-bereginya-z-dzhavelinom-yakimi-ilyustraciyami-u-merezhi-ukrayinci-vitayut-iz-dnem-materi/1087006 [Дата останнього доступу 29.06.2022].

Шкіль, Л. (2022). “Свята Джавелін”: як мем канадського маркетолога зібрав \$1 млн. для України. Електронний ресурс: <https://ain.ua/2022/03/29/svyata-dzhavelin/> [Дата останнього доступу 11.07.2022].

Danavitkovskaart (2022). Електронний ресурс: <https://www.instagram.com/danavitkovskaart/> [Дата останнього доступу 24.06.2022].

Dartsya Zironka (2022). Електронний ресурс: <https://www.instagram.com/p/Ca2jXmdM6HQ/> [Дата останнього доступу 10.06.2022].

Dixon Leavitt (2022). Artstation. Електронний ресурс: <https://www.artstation.com/artwork/WmJDYy> [Дата останнього доступу 11.05.2022].

Marta Pitchyk (2022). Behance. Електронний ресурс: <https://www.behance.net/gallery/69672421/Motanka> [Дата останнього доступу 01.05.2022].

Olga Kovtun (2022). Електронний ресурс: <https://www.facebook.com/olga.kovtun.art> [Дата останнього доступу 29.07.2022].

Sergey Zabelin (2022). Електронний ресурс: <https://sergeyzabelin.artstation.com/projects/QnNm1x> [Дата останнього доступу 18.07.2022].

ДОДАТКИ

Додатки 1 – 1.8

1. Фото Андраша Фьольдеша

1.1. Марина Соломенникова
“Київська Мадонна”

1.2. Фото UNICEF

1.3. “Українська Мадонна”
(автор невідомий)

1.4. Viktoriya Moryweather “Українська Мадонна”

1.5. Максим Паленко “Маріупольська Покрова”

1.6. Євген Шалашов, Крістіан Борис
“Свята Джавеліна”

1.7. Наталія Багацька “Мадонна
нового часу”

1.8. Катерина Білетіна “Оплакування”

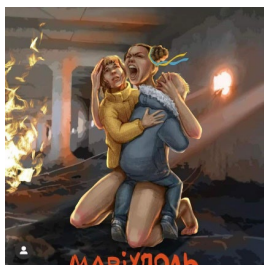
Додатки 2–2.7. Вікторія Наумова

2. Вікторія Наумова “Буча”

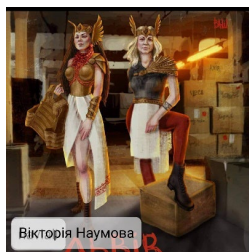
2.1. Вікторія Наумова “Миколаїв”

2.2. Вікторія Наумова “Маріуполь”

2.3. Вікторія Наумова “Полтава”

2.4. Вікторія Наумова “Львів”

2.5. Вікторія Наумова “Конотоп”

2.6. Вікторія Наумова “Харків”

2.7. Вікторія Наумова “Дніпро”

Додаток 2.8. Художниця Наталія Лещенко

“Маріуполь”

“Харків”

“Конотоп”

“Миколаїв”

“Чорнобаївка”

“Ірпінь”

“Херсон”

“Лисичанськ”

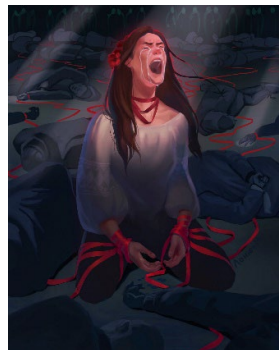
Додатки 3–3.6

3. Андрій Єрмоленко
“Треба домовлятися”

3.1. Андрій Єрмоленко
“Я тобі не «красавица»”

3.2. Марія Лонюк “Буча. Ірпінь.
Гостомель. Хочеться кричати”

3.3. Ірина Каложна
“Я Україна”

3.4. Анна Гладковська

3.5. Тетяна Колісник “Україна”

3.6. Тетяна Колісник

Додаток 4. Художниця Діана Хомутіна

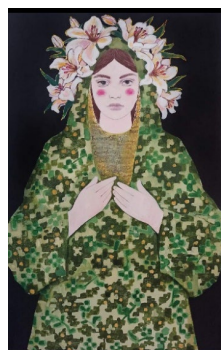
Додаток 5. Художниця Олена Папка

“Відвага”

“Відсікаючи зайве”

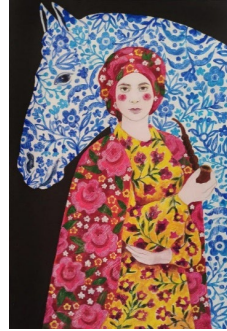
“Піксельна берегиня”

“Синій птах це вибір,
а не вдача”

“Смерть ворогам”

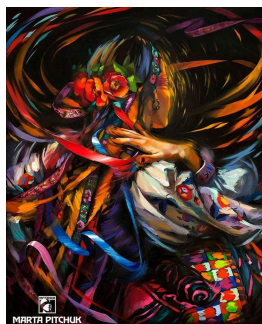

“Дух свободи”

Додаток 6. Художниця Марина Боровикова

Додаток 7. Художниця Марта Пігчук

7.1. Ольга Ковтун “Дерево життя”

7.2. Тарас Гаїда “руській танк, замітайся!!!!”

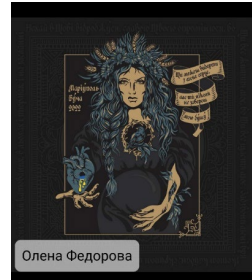
Додатки 8–8.8.

Сергій Забелін
“Обійми України”

8.1. Олена Федорова

8.1. Олена Федорова

8.2. Дмитро Краб
“Motherland”

8.3. Дарця Зіронька Серія
“Новий Український
Пантеон”/“Україна”

8.3. Дарця Зіронька Серія
“Новий Український
Пантеон”/“Медики”

8.4. Наталія Резніченко
“Захисниця”

8.5. Андрій Єрмоленко
“Welcome to Chornobayivka”

8.6. Катерина Кошелєва

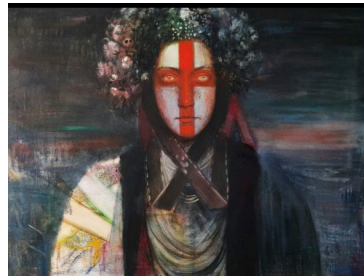
8.7. Олександр Ком'яхов
“Чи знаєте ви українську ніч?”

8.8. Анастасія Літєпла “Тупу-тупу ногами,
сколо тебе рогами”

Додаток 9. Календар “Так як відьма скаже”

9.1. Тетяна Колісник “Буде тобі, вороже”

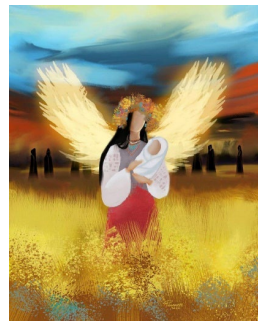
Додаток 10

10. Віктор Бабак
“Україна-Мати”

10.1. Ірина Білокур

10.2. Маргарита Піменова

10.3. Ольга Курська
“Маріуполь”

10.4. Ірина Калужна

10.5. Дана Вітківська
“Оранта”

10.6. Тетяна Копитова

10.7. Олена Папка

10.8. Олександр Грехов

10.9. Dixon Leavitt